

تغییر جنسیت از منظر فقه و حقوق

اشاره: کتاب «تغییر جنسیت از منظر فقه و حقوق» یکی از اولین تلاش‌ها برای واکاوی فقهی و حقوقی موضوع مهم چند دهه اخیر جامعه جهانی است. نویسنده کتاب، حجت‌الاسلام والمسلمین محمدمهدی کریمی‌نیا است که چند کتاب و ده مقاله در این موضوع را تألیف کرده است. این کتاب در ۴۶۷ صفحه در سال ۱۳۸۲ توسط انتشارات مرکز فقهی ائمه اطهار منتشر شده است. در زیر، گزارشی از مطالب مندرج در این کتاب، تقدیم می‌شود.

در مقدمه کتاب عنوان شده است:

تغییر جنسیت به معنای تبدیل جنس پسر به دختر و یا بر عکس، به‌عنوان یک پدیده خارجی و نوظهور، زمینه پرسش‌های فراوان فقهی و حقوقی است که عمدتاً این مباحث در باب «حقوق خانواده» مورد بحث قرار می‌گیرد؛ مانند جواز یا عدم جواز تغییر جنسیت، بقا یا عدم بقای ازدواج پس از تغییر جنسیت یکی از زوجین، ولایت و سرپرستی شخص پس از تغییر جنسیت، مسئله ارث، نفقه، مهریه، عناوین خانوادگی و غیره. در این کتاب به این موضوعات پرداخته شده است.

کتاب تغییر جنسیت از منظر فقه و حقوق حاوی چهار بخش است که هر بخش شامل چندین فصل است.

بخش اول: تعاریف و کلیات

فصل اول: تعریف تغییر جنسیت

مبحث اول: تعریف تغییر جنسیت در لغت

واژه تغییر جنسیت از دو کلمه «تغییر» و «جنسیت» تشکیل شده است. مراد از تغییر، هرگونه تبدیل و دگرگونی است که ممکن است وضعیت یا حالت یک شیء را عوض کند، به‌گونه‌ای که وضعیت جدید با وضعیت سابق از جهات مختلف تفاوت کند.

مبحث دوم: تغییر جنسیت در اصطلاح پزشکی

واژه تغییر جنسیت در اصطلاح پزشکی، با معنای لغوی آن و آنچه در میان مردم شایع است، تفاوت چندانی ندارد؛ و منظور از آن، تبدیل یا اصلاح آلت تناسلی است به‌گونه‌ای که جنس زن به مرد و یا برعکس تبدیل گردد.

مبحث سوم: تغییر جنسیت در اصطلاح فقهی

فقیهانی که درباره تغییر جنسیت سخن گفته‌اند معمولاً درباره معنای فقهی آن سخنی بیان نداشته‌اند و در حقیقت منظور آن بزرگواران از این لفظ همان معنای لغوی و عرفی تغییر جنسیت است.

فصل دوم: تاریخچه تغییر جنسیت

مبحث اول: اولین تغییر جنسیت در ایران

اولین تغییر جنسیت در ایران در سال ۱۳۰۹ ش (۱۹۵۰م) اتفاق افتاد که بر اساس آن، مردی در یک عمل جراحی، به یک زن تبدیل شد. عمل جراحی مزبور، توسط پزشکی به نام دکتر خلعتبری انجام شده که وی با عمل جراحی خویش پسر هجده ساله‌ای را به زن تبدیل کرد.

مبحث دوم: تغییر جنسیت در خارج از ایران

اولین عمل تغییر جنسیت در فاصله‌های ۱۹۴۲ تا ۱۹۴۸م در انگلستان انجام شد. در سال ۱۹۵۲م نیز اولین تغییر جنسیت در آمریکا اتفاق افتاد. در سال ۱۹۸۲م هم در مصر، اولین عمل تغییر جنسیت رخ داد.

فصل سوم: اقسام تغییر جنسیت

مبحث اول: تغییر جنسیت در افراد سالم

منظور آن است که عده‌ای (مذکر یا مؤنث) که فاقد مشکل جسمی بوده و از نظر ظاهر کاملاً مرد یا زن هستند، از روی هوس و تمایلات زودگذر، خواهان تغییر جنسیت باشند. به عبارت دیگر؛ در این قبیل افراد هیچ‌گونه بیماری جسمی یا روحی وجود ندارد.

مبحث دوم: تغییر جنسیت در دوجنسی‌ها

پدیده خنثی، پدیده‌ای نوظهور و جدید محسوب نمی‌شود بلکه از گذشته تاکنون جوامع انسانی، کم‌وبیش با این‌گونه افراد مواجه بوده است که در برخی منابع روایی و فقهی به آنها اشاره شده است و احکام فقهی آنها مورد بررسی قرار گرفته است.

مبحث سوم: تغییر جنسیت در افراد ممسوح

در زبان فقه، منظور از ممسوح شخصی است که نه آلت مردانه داشته باشد و نه آلت زنانه. این گروه با عمل جراحی به یکی از دو جنس مذکر یا مؤنث، نزدیک یا تبدیل می‌شوند.

مبحث چهارم: تغییر جنسیت در تراجنسی‌ها

برخی بیماران روحی خود را به جنس مخالف متعلق می‌دانند. در مواردی، درمان این‌گونه بیماران از طریق روان‌درمانی یا هورمون‌درمانی صورت می‌گیرد تا اینکه شخص بیمار جنسیت فعلی خود را پذیرا شود، هر چند اغلب بر این باورند که این‌گونه بیماران، درمان ندارند.

مبحث پنجم: تغییر جنسیت به منظور کشف جنسیت

مواردی است که به علت عدم رشد کامل جنسی، تکوین دستگاه تناسلی خارجی صورت تکامل نپذیرفته و جنسیت حقیقی پنهان مانده است. در این مبحث، راه کارهای کشف جنسیت حقیقی افراد، بیان شده است.

مبحث ششم: تغییر جنسیت در حیوانات

تغییر جنسیت در حیوانات نیز اتفاق می‌افتد. گاه این تغییر به دست بشر روی می‌هد و گاه حیوانات به دلیل عوامل طبیعی، تغییر جنسیت می‌دهند.

مبحث هفتم: تغییر جنسیت در گیاهان

تغییر جنسیت در گیاهان نیز قابل تصور است؛ و منظور از آن، تبدیل یک گیاه یا درخت نر به گیاه یا درخت ماده یا بر عکس است. تا به حال هیچ فقیهی درباره جواز یا عدم جواز تغییر جنسیت گیاهان سخن نگفته است؛ ولی قطعاً این کار جایز بوده و هیچ منعی برای آن قابل تصور نیست.

فصل چهارم: اختلال جنسی؛ تراجنسیتی

مبحث اول: طرح مسئله و اهمیت آن

زندگی هر انسان از عمل لقاح اسپرم (از پدر) و اوول یا تخمک (از مادر) با یکدیگر شروع می‌شود و در حدود سه ماه پس از آن، جنسیت فیزیولوژیک فرد شکل می‌گیرد؛ و بعد از گذشت شش ماه از شکل‌گیری جنسیت، فرد به دنیا می‌آید. پدر و مادر پس از مشاهده وضعیت فیزیولوژیکی کودک، جنسیت او را به همگان اعلام می‌کنند. اما در این بین، ما شاهد کودکانی هستیم که هیچ‌گاه مطابق با جنسیتشان رفتار نمی‌کنند؛ چرا که آن‌ها خود را متعلق به جنسیت معرفی شده نمی‌دانند. یکی از مباحث مهم مربوط به تغییر جنسیت، مسئله اختلال هویت جنسی است.

مبحث دوم: هویت جنسی

هویت جنسی را می‌توان چنین تعریف کرد: احساس زنانگی یا مردانگی در شخصی؛ یا به تعریف کمیبل، اعتقاد درونی شخص به این مسئله که او فردی است مذکر، مؤنث، دوسوگرا، یا خنثی. به تعبیر دیگر، هویت جنسی یک حالت روان‌شناختی است که بازتاب احساس درونی شخص از مرد یا زن بودن خویش است.

مبحث سوم: نقش جنسی و گرایش جنسی

نقش جنسی، به معنای اعلام عمومی جنسیت است؛ یعنی انتقال تصور مرد بودن در مقابل زن بودن به دیگران.

مبحث چهارم: میل جنسی

میل جنسی یک عمل غریزی است که خداوند آن را در وجود مرد و زن به ودیعت گذاشته است تا هر یک از آن دو به دیگری تمایل یابد و به این طریق ازدواج انجام گیرد و نسل بشر دوام پیدا کند.

مبحث پنجم: علت‌شناسی پدیده تراجنسیتی (ترانس‌سکشوالیسم)

ترانس سکشوالیسم عبارت است از واژگونی هویت جنسی در یک فرد با فرمول کروموزیک در مردی یا زن یا همانندسازی قوی و مستمر با جنس مقابل یا شواهد ناراحتی مداوم شخص از جنسیت خود یا احساس نامتناسب بودن در نقش جنسیتی خود.

مبحث ششم: تراجنسیتی

یکی از انواع و بلکه مهم‌ترین مورد اختلاف هویت جنسی، افراد تراجنسیتی یا ترانس سکشوالیسم هستند که با بحث تغییر جنسیت ارتباط زیادی دارد؛ چه اینکه این عده از جنسیت خویش به شدت ناراضی بوده و مایل‌اند با عمل جراحی تغییر جنسیت، به جنسیت مقابل درآیند.

فصل پنجم: اختلال جنسی؛ دو جنسی‌ها (خنثی)

مبحث اول: اهمیت و طرح بحث

بسیاری از احکام فقهی و حقوقی، متناسب با جنس مرد یا زن است؛ به عبارت دیگر، برخی احکام مسایل ویژه مردان است و مسایل دیگری ویژه زنان مانند ارث، حجاب، نفقه، ولایت و سرپرستی، وضعیت جنسیت دوجنسی‌ها (خنثی) در هاله‌ای از ابهام است. آیا این گروه وظایف و تکالیف شرعی و نیز نقش اجتماعی خویش را به عنوان زن ایفا کنند یا به عنوان مرد؟ بنابراین، تعیین جنسیت در مورد دو جنسی‌ها از اهمیت زیادی برخوردار است.

مبحث دوم: علت بروز دو جنسیتی‌ها

بار ژنتیکی داخل سلول‌های انسان و بسیاری از موجودات زنده به صورت رشته‌هایی که کروموزوم نامیده می‌شوند حضور دارد. انسان دارای ۴۶ کروموزوم است که به دو دسته تقسیم می‌شود: کروموزوم جنسی و کروموزوم غیرجنسی.

مبحث سوم: خنثی در لغت

خنثی در اصل لغوی، از واژه خنث به معنای لین، نرمی و ملایمت اخذ شده است؛ و جمع آن، خنثائی و خنث است. خنثی گاه به معنای شبیه بودن و تمایل داشتن به چیزی آمده است.

مبحث چهارم: تاریخچه خنثی‌ها

از گذشته تاکنون خنثی‌ها در تمام جوامع یافت می‌شده است. این امر پدیده جدیدی نیست که بشر امروزی آن را کشف کرده باشد.

مبحث پنجم: خنثی و مسئله جنس سوم

یکی از پرسش‌های مهم این است که آیا خنثی‌ها یا دو جنسی‌ها طبیعت و جنس سوم محسوب می‌شوند یا این که این گروه در واقع، مرد یا زن هستند؟ در این باره دو دیدگاه وجود دارد: دیدگاه مشهور، عدم وجود جنس سوم؛ و دیدگاه غیرمشهور، پذیرش جنس سوم است.

مبحث ششم: اقسام خنثی

در فقه، خنثی یا دوجنسی به دو قسم کلی تقسیم می‌شود: خنثای مشکل و خنثای غیر مشکل.

علم پزشکی خنثی را به سه دسته تقسیم کرده است: هرمافرودیسم کاذب مذکر، هرمافرودیسم کاذب مؤنث، و هرمافرودیسم حقیقی.

مبحث هفتم: معیار و مبنای تعیین جنسیت در دو جنسی‌ها

برای تعیین جنسیت و رفع ابهام جنسی در مورد دو جنسی‌ها، ملاک و معیارهای گوناگونی از سوی پزشکان پیشنهاد شده است که عبارت‌اند از: وضعیت کروموزومی شخص، میزان هورمون‌های مردانه یا زنانه، عوامل روانی و روحی، و اندام‌های تناسلی.

مبحث هشتم: تعیین جنسیت خنثی از دیدگاه روایات اسلامی

در این مبحث، روایاتی که در رابطه با تعیین جنسیت خنثی وارد شده است مورد بررسی قرار گرفته است.

مبحث نهم: احکام ویژه خنثی مشکل (دوجنسی کامل)

خنثای مشکل، یکی از دشوارترین احکام را در فقه اسلامی دارد که معمولاً همراه با احتیاط است. نظرات فقها پیرامون احکام خنثای مشکل، در این مبحث بیان شده است.

فصل ششم: تغییر جنسیت از منظر حقوق ایران

براساس قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، باید تمام قوانین ایران مطابق با موازین اسلامی باشد؛ بنابراین حقوق ایران با فقه اسلامی پیوند خورده است و فقه اسلامی منبع بسیاری مهمی برای قوانین جمهوری اسلامی ایران محسوب می‌شود. قواعد و مقررات مربوط به تغییر جنسیت نمی‌تواند از این قاعده مستثنی باشد. مراحل تکوین این مقررات به‌قرار زیر است:

مرحله اول: نگارش تحریرالوسیله و بیان مسئله تغییر جنسیت؛

مرحله دوم: استفتای جدید از امام خمینی ره؛

مرحله سوم: قواعد و مقررات پزشکی؛

مرحله چهارم: رأی اداره حقوقی دادگستری جمهوری اسلامی ایران؛

مرحله پنجم: صدور شناسنامه جدید پس از تغییر جنسیت؛

مرحله ششم: دیدگاه فقها و مراجع شیعه درباره تغییر جنسیت؛

بخش دوم: جواز یا عدم جواز تغییر جنسیت

فصل اول: جواز یا عدم جواز تغییر جنسیت در افراد خنثی

از گذشته تا کنون افرادی در جامعه زندگی می‌کردند و می‌کنند که از نارسایی جنسی رنج می‌برند که در ادبیات فقهی ما از آن‌ها به خنثی یاد می‌شود. برای این گروه در گذشته امکان عملی جراحی وجود نداشت؛ ولی امروزه با گسترش دانش پزشکی می‌توانند با عمل جراحی به یکی از دو جنس مرد یا زن ملحق شوند.

مبحث اول: نظرات در جواز یا عدم جواز تغییر جنسیت افراد خنثی

غالب فقیهان و حقوق‌دانان اهل سنت با تغییر جنسیت مخالفانند و تنها تغییر جنسیت در افراد خنثی یا دو جنسیتی‌ها را مجاز می‌دانند. برخلاف اهل سنت، فقیهان شیعه به طور مبسوط، تغییر جنسیت در افراد خنثی را مورد بررسی قرار داده‌اند. در این میان، برخی از فقیهان شیعه، جواز یا عدم جواز تغییر جنسیت در خنثی را به صورت مطلق بیان داشته‌اند.

مبحث دوم: جواز تغییر جنسیت در خنثای مشکل

برای حکم جواز تغییر جنسیت در خنثای مشکل، به قاعده اضطرار و قاعده نفی عسر و حرج تمسک شده است.

مبحث سوم: ادله جواز تغییر جنسیت در خنثای غیر مشکل

در این مبحث، ادله جواز با عدم جواز تغییر جنسیت خنثای انثی و ادله جواز یا عدم جواز تغییر جنسیت در خنثای مذکر، به صورت جداگانه بررسی شده است.

فصل دوم: تغییر جنسیت به منظور کشف جنسیت

مبحث اول: بطلان و حرمت تغییر جنسیت ظاهری

هرگاه سخن از تغییر جنسیت می‌آید، منظور از آن تغییر جنسیت واقعی است. فقیهان اسلامی تغییر جنسیت صوری یا ظاهری را منع نموده و آن را حرام و خلاف شرع می‌دانند.

مبحث دوم: انجام تکالیف بر اساس جنسیت واقعی

هرگاه جنسیت فرد مخفی باشد و از این امر اطلاع داشته باشد، لازم است تکالیف و وظایف شرعی خویش را بر اساس جنسیت واقعی که پنهان است انجام دهد. هرگاه از جنسیت سخن می‌گوییم منظور از آن جنسیت واقعی فرد است و اساساً خطابات شارع مقدس به موضوعات واقعی تعلق گرفته است.

مبحث سوم: جواز یا وجوب عمل جراحی برای کشف واقع

وقتی کسی که جنسیت واقعی‌اش پنهان است آیا عمل جراحی به منظور کشف جنسیت واقعی‌اش واجب است یا هیچ الزامی وجود نداشته و این عمل صرفاً جایز است؟

مبحث چهارم: تکلیف شرعی قبل از عمل

شخصی که جنسیت واقعی‌اش پنهان است چنانچه پیش از عمل جراحی به واقعیت امر، زن یا مرد بودن خویش یقین پیدا کند بر وی واجب است که به تکالیف مربوط به جنسی واقعی خود عمل کند.

فصل سوم: جواز یا عدم جواز تغییر جنسیت افراد سالم و افراد تراجنسیتی

مبحث اول: جواز یا عدم جواز تغییر جنسیت در افراد سالم

برخی افراد فاقد مشکل جسمی یا روحی هستند و صرفاً به دلیل تمایلات نفسانی و یا تنوع‌طلبی و یا انگیزه‌های دیگری مایل به تغییر جنسیت هستند. در عمل پزشکان جراح با تغییر جنسیت این گروه مخالفت می‌کند.

مبحث دوم: جواز یا عدم جواز تغییر جنسیت در تراجنسیتی

امروزه عمل تغییر جنسیت بیشتر مربوط به افراد تراجنسیتی است؛ یعنی کسانی که از نظر ظاهر سالم بوده ولی از نظر روحی و روانی خود را متعلق به جنس مخالف می‌دانند. از آن جایی که معالجه اکثر آن‌ها امکان‌پذیر نیست برای حل مشکل عدم تطابق جنسی، به آن‌ها عمل جراحی تغییر جنسیت پیشنهاد می‌شود تا جنسیت آن‌ها با روح و روانشان تطابق پیدا کند. نویسنده ادله موافقین و مخالفین با تغییر جنسیت در این فرض را به تفصیل آورده است.

فصل چهارم: جواز یا عدم جواز تغییر جنسیت در حیوانات

مبحث اول: دیدگاه فقیهان شیعه در تغییر جنسیت

مبحث دوم: دیدگاه فقیهان اهل سنت در تغییر جنسیت حیوانات.

بخش سوم: روابط زوجین پس از تغییر جنسیت

در مواردی مرد یا زن پس از ازدواج، به دلیل بیماری یا هر دلیل دیگر، تغییر جنسیت می‌دهد. حال پرسش این است که تغییر جنسیت چه تأثیری بر ازدواج دارد؟ آیا ازدواج همچنان به حال خود باقی بوده و آن دو می‌توانند به‌عنوان زوجین با یکدیگر زندگی کنند؟ و آنچه مسلم است این است که مفهوم زوجیت رابطه‌ای است میان دو نفر باید این رابطه تنها میان مرد و زن واقع شود که یکی از مسایل بدیهی و مهم در فقه و حقوق لزوم اختلاف جنس در ازدواج است. ازدواج مرد با مرد یا ازدواج زن با زن مشروع نیست.

مبحث اول: بقا یا عدم بقای ازدواج در تغییر جنسیت مرد یا زن به جنس مخالف

پس از ازدواج مرد و زن به هر دلیلی ممکن است یکی از زوجین تغییر جنسیت روی می‌آورد. مهم‌ترین پرسش بعد از عمل جراحی بقا یا عدم بقای ازدواج و نیز جواز یا عدم جواز روابط زناشویی آن دو به‌عنوان زوجین است.

به طور خلاصه می‌توان تغییر جنسیت زوجین را به‌صورت زیر ترسیم کرد:

1. تغییر جنسیت یکی از زوجین

الف) تغییر جنسیت مرد به زن

ب) تغییر جنسیت زن به مرد

2. تغییر جنسیت هردوی زوجین

الف) تغییر جنسیت زوجین به صورت غیر همزمان

ب) تغییر جنسیت زوجین به صورت همزمان

مبحث دوم: وضعیت ازدواج پس از تغییر جنسیت خنثای مشکل

فرض این است که خنثای مشکل با فرد دیگر ازدواج کرده است؛ آن گاه خنثای مشکل تغییر جنسیت داده و به یکی از دو جنس مذکر یا مؤنث تبدیل می‌شود. این مسئله دارای دو فرض است: فرض اول، ازدواج خنثای مشکل با یک مرد؛ فرض دوم، ازدواج خنثای مشکل با یک زن. مشهور فقیهان اسلامی معتقدند از آن جایی که جنسیت واقعی خنثای مشکل معلوم نیست پس وی شرعاً مجاز به ازدواج نمی‌باشد.

مبحث سوم: وضعیت ازدواج پس از تغییر جنسیت خنثای غیرمشکل

برای این وضعیت دو فرضیه وجود دارد: فرض اول: ازدواج خنثای غیرمشکل (با جنسیت غالب مردانه) با یک زن؛

فرض دوم: ازدواج خنثای غیرمشکل (با جنسیت غالب زنانه) با یک مرد.

مبحث چهارم: وضعیت ازدواج پس از تغییر جنسیت مرد یا زن به خنثی

برای این مبحث، به‌طور کلی می‌توان فرض‌های زیر را در نظر گرفت:

فرض اول: تغییر جنسیت مرد به خنثای مشکل

فرض دوم: تغییر جنسیت زن به خنثای مشکل

فرض سوم: تغییر جنسیت مرد به خنثای غیر مشکل

فرض چهارم: تغییر جنسیت زن به خنثای غیر مشکل

فصل دوم: مسئله نفقهٔ زوجه پس از تغییر جنسیت

از نظر اسلام، تأمین هزینه خانواده و از جمله مخارج شخصی زن، به عهده شوهر است. وجوب پرداخت نفقه از مسلمات فقه و حقوق اسلامی است و مبتنی بر آیات و روایات است. حال اگر مردی تغییر جنسیت دهد، حکم نفقهٔ زوجهٔ وی چه می‌شود؟ نفقه از آثار عقد دائم است که در عقد موقت واجب نیست مگر آنکه شرط شده باشد. هرگاه تغییر جنسیت روی دهد، طبیعی است که ازواج دائم منحل شده و آثار ازدواج از جمله و وجوب پرداخت نفقه نیز از بین خواهد رفت.

فصل سوم: تغییر جنسیت و مسئله مهریه زن

مبحث اول: تغییر جنسیت و مسئله مهریه زوجه در عقد دائم

در مورد پرداخت مهریه چهار نظریه وجود دارد:

اول: عدم وجوب پرداخت مهریه مطلقاً؛

دوم: وجوب پرداخت مهریه مطلقاً؛

سوم: وجوب پرداخت کل مهریه در صورت نزدیکی؛

چهارم: سقوط مهریه در صورت عدم کسب اجازه زوجه از زوج.

مبحث دوم: تغییر جنسیت و مسئله مهریه در عقد موقت

مهریه در عقد موقت بر خلاف عقد دائم، از ارکان مهم عقد است. عقد موقت از معاوضات و یا شبیه اجاره است که بر اساس

آن مهریه در مقابل بضع زن یا تمکین زوجه است.

فصل چهارم: تغییر جنسیت و مسئله عده

مبحث اول: تغییر جنسیت زوجه و مسئله عده؛

مبحث دوم: تغییر جنسیت زوج و مسئله عده؛

مبحث سوم: تغییر جنسیت زوجه در زمان عده؛

قاعده کلی این است که هرگاه پس از ازدواج یکی از زوجین تغییر جنسیت دهد عده مطلقاً ساقط است، چه مرد باشد و چه زن؛ چراکه موضوع تغییر کرده است و حکم هم به تبع آن، تغییر می کند.

بخش چهارم: روابط زوجین پس از تغییر جنسیت، با اولاد

فصل اول: تغییر جنسیت و مسئله عناوین نسبی

منظور از عناوین نسبی، عناوینی مانند برادر، خواهر، عمو، عمه، دایی، خاله، و نیز پدر مادر است. منظور ما از نسب، نسب

شرعی است، نه نسب لغوی؛ یعنی نسبی که از نکاح صحیح یا ملک یمین پدید آید. اگر غیر از این باشد مانند نسب حاصل

از زنا، نسب شرعی نیست، بلکه نسب لغوی است. البته نسب ناشی از وطی به شبهه، شرعی است.

پرسش این است که هرگاه فردی تغییر جنسیت دهد، چه تأثیری بر این عناوین دارد؟ پاسخ این پرسشها در ضمن چند

مبحث مورد بررسی قرار گرفته است که عبارتاند از:

تغییر جنسیت برادر و خواهر، تغییر جنسیت دو برادر، تغییر جنسیت دو خواهر، تغییر جنسیت عمو و عمه، تغییر جنسیت دایی و خاله، تغییر جنسیت پدر و مادر، تغییر جنسیت پدر بزرگ و مادر بزرگ.

فصل دوم: تغییر جنسیت و مسئله نفقه فرزندان و والدین

در این فصل این مباحث مورد بررسی قرار می‌گیرد:

یک) تغییر جنسیت در مسئله فرزندان؛

دو) تغییر جنسیت پدر و مسئله نفقه فرزندان؛

سه) تغییر جنسیت مادر و مسئله نفقه فرزندان؛

چهار) تغییر جنسیت و مسئله نفقه والدین.

نفقه در یک تقسیم‌بندی شامل نفقه فرزندان و نفقه والدین است. تأثیر تغییر جنسیت بر نفقه زوجه در بخش اول بیان شد. اما در رابطه با فرزندان، تغییر جنسیت پدر و تبدیل وی به زن، تأثیری در وجوب نفقه ندارد و او همچنان موظف به پرداخت نفقه فرزندان خویش است؛ چون تغییر جنسیت پدر، وی را از عنوان پدر بودن خارج نمی‌سازد و عرفاً وی به‌عنوان پدر شناخته می‌شود، اگر چه در حال حاضر زن شده است.

فصل سوم: تغییر جنسیت و مسئله ولایت و حضانت کودکان

مبحث اول: تغییر جنسیت و مسئله ولایت و سرپرستی کودکان

تأمین مخارج فرزندان به عهده پدر است و در صورت نبود پدر یا عدم توانایی وی، به عهده پدر بزرگ خواهد بود؛ و چنانچه وی ناتوان باشد به عهده مادر خواهد بود. این امر مورد تأکید فقه اسلامی و قانون مدنی ایران است. اکنون این پرسش مطرح است که هر گاه پدر یا مادر تغییر جنسیت دهند، این امر چه تأثیری در نفقه فرزندان دارد؟ به عبارت دیگر، آیا پدر یا مادر پس از تغییر جنسیت همچنان موظف به پرداخت نفقه فرزندان خویش هستند.

مبحث دوم: تغییر جنسیت و مسئله نفقه والدین

از نظر فقه اسلامی هرگاه پدر یا مادر از نظر مالی ناتوان باشند بر فرزندان که دارای توان مالی هستند واجب است مخارج آنها را تأمین کند. اکنون این پرسش مطرح است که اگر فرزندان اعم از پسر یا دختر تغییر جنسیت دهند چه تأثیری بر نفقه والدین آنان دارد؟

فصل چهارم: جنسیت و مسئله ولایت و حضانت

مبحث اول: تغییر جنسیت و مسئله ولایت و سرپرستی کودکان

مبحث دوم: تغییر جنسیت و مسئله حضانت کودکان

در پاسخ این پرسش که تغییر جنسیت چه تأثیری بر ولایت و سرپرستی کودکان دارد، باید گفت: اگر مادر تغییر جنسیت دهد و به مرد تبدیل شود هیچ‌گاه بر فرزندانش ولایت پیدا نمی‌کند؛ و هر گاه پدر تغییر جنسیت دهد و به زن تبدیل شود، این امر تأثیری بر ولایت وی بر کودکان ندارد و همانند حالت قبل از تغییر، دارای حق ولایت است.

فصل پنجم: تغییر جنسیت و مسئله ارث

مبحث اول: ارث بردن فرد تغییر جنس داده از والدین خویش

مبحث دوم: ارث بردن والدین تغییر جنس داده از فرزندان خویش

